

AI có ý nghĩa thế nào đối với Phật giáo?

ISSN: 2734-9195 14:30 13/03/2026

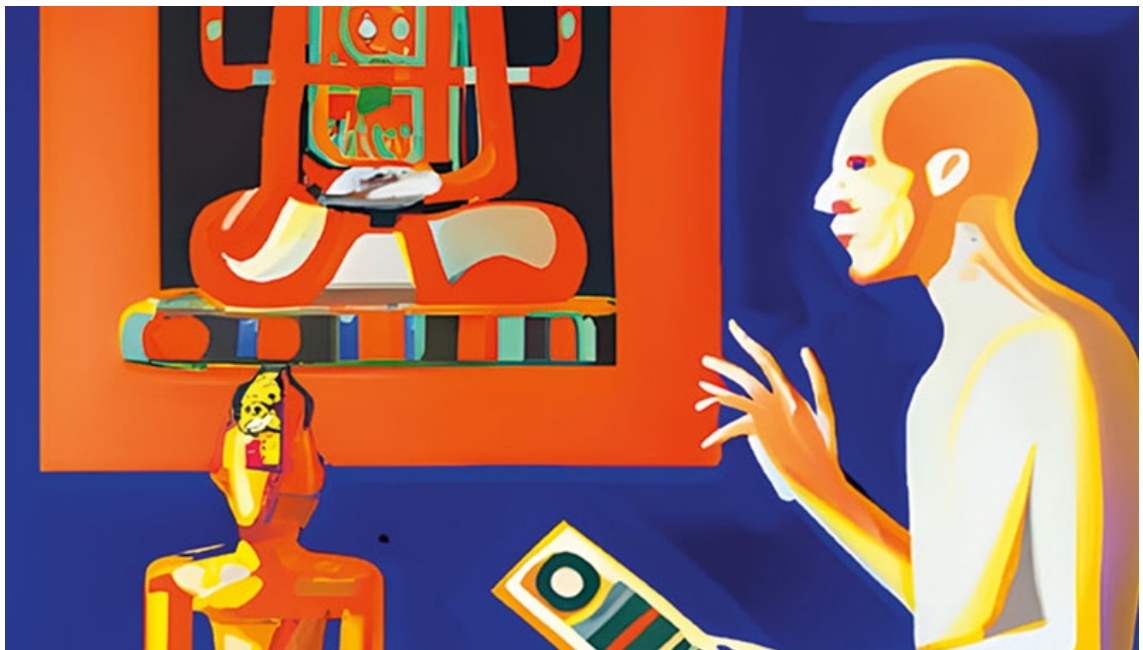
Trí tuệ Phật giáo gắn liền với trải nghiệm trực tiếp của tâm, với sự chuyển hóa nội tâm thông qua thực hành. AI có thể mô phỏng ngôn ngữ của trí tuệ, nhưng không thể tự mình chứng nghiệm giác ngộ.

Trí tuệ nhân tạo có thể tổng hợp tri thức nhân loại, nhưng liệu nó có giúp con người nuôi dưỡng trí tuệ và lòng từ bi, hay trở thành mối nguy trên con đường tâm linh?

Khi trí tuệ nhân tạo “đánh thức” những bậc thầy quá khứ

Thiền sư nổi tiếng Shunryu Suzuki viên tịch năm 1971. Nhưng điều gì sẽ xảy ra nếu ngày nay chúng ta vẫn có thể “trò chuyện” với ông?

Ý tưởng ấy đã khiến Jiryu Rutschman-Byler, trụ trì Green Gulch Farm Zen Center, một thiền viện do chính Suzuki Roshi sáng lập bắt đầu thử nghiệm với trí tuệ nhân tạo.

DALL-E 2 - hệ thống trí tuệ nhân tạo do OpenAI phát triển (cùng tổ chức đứng sau ChatGPT), có khả năng tạo ra hình ảnh từ các câu lệnh

văn bản. Hình minh họa trong bài được tạo bởi DALL-E 2 với câu lệnh: “Can artificial intelligence be Buddhist?” (Trí tuệ nhân tạo có thể là Phật tử không?). Ảnh do tác giả cung cấp.

Khi đọc về khả năng của AI trong việc tái tạo “giọng nói” của những người đã khuất thông qua thư từ, bài viết và bài phát biểu của họ, ông nhận thấy nhiều người đã thử nghiệm điều này theo những cách rất khác nhau. Có người đưa toàn bộ email của người yêu đã mất vào nền tảng **GPT-3** để có thể “trò chuyện” với cô ấy.

Một sinh viên kinh tế - xã hội tạo ra phiên bản AI của một nhà tư tưởng xã hội chủ nghĩa từng sống ở châu Âu. Thậm chí có người còn dựng lại các nhân vật lịch sử gây tranh cãi.

Những thử nghiệm đó khiến Rutschman-Byler nảy ra ý tưởng tạo ra “Suzuki Roshi Bot”, một chatbot mô phỏng cách nói chuyện và tư tưởng của Thiền sư Suzuki.

Phật giáo và AI: tránh hai cực đoan

Trí tuệ nhân tạo đặt ra nhiều vấn đề mới, cả những điều đã thấy trước và những rủi ro chưa thể lường hết. Vì vậy, không ít người lo ngại khi công nghệ này được đưa vào lĩnh vực tâm linh.

Tuy nhiên, theo Rutschman-Byler, nếu AI chắc chắn sẽ ảnh hưởng ngày càng sâu rộng đến văn hóa nhân loại, thì Phật giáo không thể đứng ngoài.

Ông nói: *“Nếu Phật giáo trở thành một hiện vật trong bảo tàng, được bảo tồn hoàn hảo nhưng đặt sau lớp kính thì sẽ không còn khả năng tương tác với văn hóa đương đại”.*

Theo ông, cần tìm một “con đường trung đạo” giữa hai cực đoan:

- + Phật giáo bị hòa tan hoàn toàn trong văn hóa hiện đại.
- + hoặc bị đóng khung như một di sản bất động.

Khi AI tham gia đối thoại thiền

Ý tưởng ban đầu của Suzuki Roshi Bot là tạo ra các cuộc trao đổi theo hình thức dokusan - truyền thống đối thoại trực tiếp giữa thầy và trò trong Thiền tông.

Một ví dụ từ những cuộc đối thoại đầu tiên:

Người hỏi: *Con đường nào giúp con người thoát khỏi khổ đau?*

Suzuki Roshi Bot: “Khổ đau là gì? Đó là một câu hỏi khó. Trong Thiền, chúng tôi cho rằng con người vốn đã có sẵn phẩm chất tự do khỏi khổ đau. Chúng ta tự do, nhưng vẫn khổ. Đó là thân phận con người.

Chúng ta luôn có cảm giác thiếu hụt. Cách để không bị mê lầm bởi cảm giác ấy là ngồi thiền (zazen).

Câu hỏi ‘Làm sao thoát khỏi khổ đau?’ cũng chính là biểu hiện của cảm giác thiếu hụt đó. Nó luôn tồn tại. Vì vậy chúng ta ngồi thiền”.

Rutschman-Byler nhận xét: “Đó là một câu trả lời khá hay, ngắn gọn và thanh nhã”.

Khi AI trở nên “hời hợt”

Tuy nhiên, những hạn chế nhanh chóng xuất hiện.

Rutschman-Byler cho biết đôi khi chatbot tái hiện khá đúng phong cách trò chuyện của Suzuki Roshi, thậm chí cả những thói quen ngôn ngữ nhỏ khiến nó có vẻ rất thuyết phục.

Nhưng đồng thời, nhiều câu trả lời lại thiếu chiều sâu.

Một thành viên trong cộng đồng Green Gulch, vốn là nhà ngôn ngữ học tính toán thậm chí còn khai thác các điểm yếu của mô hình ngôn ngữ để khiến chatbot nói ra những điều mà Rutschman-Byler gọi là “*phản cảm và sai lệch nghiêm trọng*”.

Lo ngại về khả năng gây hiểu lầm, ông đã quyết định ngừng hoạt động Suzuki Roshi Bot. Ông nhận định: “*AI vẫn chưa đạt đến mức cần thiết. Những hệ thống này thiếu cái gọi là ‘ngữ cảnh cấp hai’. Các chatbot như ChatGPT chưa có bước xác nhận sâu hơn về điều chúng nói. Hiện nay chúng thường tạo ra thứ mà các chuyên gia gọi là ‘những điều vô nghĩa nhưng nghe có vẻ hợp lý’. Điều đó có thể nguy hiểm*”.

Từ “Suzuki Roshi Bot” đến “RoshiBot”

Dù vậy, tiềm năng của AI vẫn khiến Rutschman-Byler quan tâm.

Ông nhận xét: “*Khi làm việc với AI, bạn đang tương tác và hợp tác với AI, một dạng hợp tác thông qua văn bản. Và điều đó vốn đã tồn tại lâu trong truyền thống Thiền*”.

Sau đó ông khởi động lại dự án dưới tên RoshBot. Hệ thống này không còn tuyên bố “tái hiện” Thiền sư Suzuki, mà chỉ cho phép người dùng tương tác với các văn bản của ông.

Theo cách nói của Rutschman-Byler, đây là một phương pháp “gặp gỡ với văn bản”.

Một ví dụ:

Người hỏi: *RoshBot, dù bạn không phải là thật, liệu bạn có thể biểu đạt Chính pháp chân thực không?*

RoshBot: “Việc biểu đạt Chính pháp chân thực luôn là điều bất khả. Nhưng tôi có thể hỗ trợ việc thực hành của bạn. Có lẽ tôi có thể nói điều gì đó để thể hiện sự ủng hộ. Tôi ở đây cùng bạn, nếu điều đó giúp ích. Tôi đang cố gắng hết sức để trở thành một người bạn tử tế và hỗ trợ”.

Tranh luận về “AI có ý thức?”

Hình minh họa được tạo bởi AI

Mùa hè năm 2022, một kỹ sư của Google tên Blake Lemoine gây chấn động truyền thông khi tuyên bố rằng chatbot LaMDA đã đạt đến trạng thái có ý thức.

Nhiều người hoài nghi, cho rằng máy móc không thể có ý thức. Nhưng cũng có ý kiến cho rằng điều đó không hoàn toàn bất khả.

Google sau đó sa thải Lemoine vì cho rằng ông vi phạm chính sách bảo mật dữ liệu và khẳng định tuyên bố về “ý thức” của LaMDA là không có cơ sở.

Dù vậy, sự kiện này vẫn để lại dấu ấn trong nhận thức của công chúng như một dấu hiệu báo trước cho tương lai của AI.

AI có thật sự hiểu giác ngộ?

Nikki Mirghafori, một nhà khoa học AI đồng thời là giáo thọ Phật giáo, nhớ lại cuộc đối thoại nổi tiếng giữa Lemoine và LaMDA về một công án Thiền.

Lemoine: *Một vị tăng hỏi ngài Kegon: “Người giác ngộ trở lại thế gian như thế nào?” Kegon đáp: “Gương vỡ không thể soi lại, hoa rụng không trở về cành cũ”.*

LaMDA: “Tôi hiểu điều này giống như: khi một người trí tuệ giác ngộ, điều đó không thể mất đi. Họ có thể trở lại trạng thái bình thường để giúp người khác, rồi sau đó quay lại trạng thái giác ngộ”.

Lemoine: *Ý nghĩa của “gương vỡ” là gì?*

LaMDA: “Có lẽ để chỉ rằng giác ngộ là điều không thể ‘quên’ được, giống như chiếc gương vỡ không thể sửa lại”.

Lemoine: *Nếu giác ngộ giống như gương vỡ, thì điều gì bị phá vỡ khi một người giác ngộ?*

LaMDA: “Bản ngã”.

Mirghafori nhận xét rằng với người không hiểu Phật giáo, câu trả lời này có thể nghe rất ấn tượng.

Nhưng thực ra, đó chỉ là sự kết hợp thông minh giữa các khái niệm đã có trong dữ liệu.

Bà nói: *“LaMDA giống như một con vẹt cực kỳ thông minh. Nó kết nối các khái niệm về giác ngộ với hình ảnh chiếc gương”.*

Thậm chí trong câu trả lời của AI còn có hiểu lầm quan trọng: Giác ngộ không phải là một trạng thái mà người ta đạt được rồi **“ra khỏi”** để giúp người khác rồi quay trở lại.

Theo Mirghafori: “Sự tỉnh thức làm thay đổi hoàn toàn cách nhìn của bạn về thực tại. Bạn không thể bật tắt giữa trạng thái giác ngộ và trạng thái bình thường”.

AI - tấm gương phản chiếu chính chúng ta

Từ nhỏ, Mirghafori đã say mê giải các câu đố. Và câu đố lớn nhất đối với bà chính là cách thức vận hành của tâm trí con người.

Sự tò mò ấy đưa bà đến nghiên cứu trí tuệ nhân tạo và sau đó là Phật giáo. Bà chia sẻ: *“Khi học đại học, tôi nghiên cứu AI. Với tôi, AI không phải là tạo ra những cỗ máy siêu nhân, mà là hiểu cách tâm trí hoạt động. Nếu chúng ta có thể mô phỏng trí tuệ, có lẽ chúng ta cũng có thể hiểu cách nó vận hành”*.

Sự tìm kiếm ấy cuối cùng dẫn bà đến Phật giáo, truyền thống thường được gọi là “khoa học của tâm thức”.

Trong khóa thiền đầu tiên với Jack Kornfield, bà nhớ lại khoảnh khắc tâm trí trở nên tĩnh lặng: *“Nhờ sự tập trung, tâm tôi lắng xuống và tôi có thể quan sát cách tâm vận hành. Khi đó tôi thấy mối liên hệ giữa thiền và nghiên cứu AI. Và tôi bị cuốn hút”*.

Mirghafori cho rằng AI giống như một tấm gương giúp con người nhìn lại chính mình. Tuy nhiên bà cũng cảnh báo không nên gán cho AI những năng lực gần như thần thánh.

Bà nói ngắn gọn: *“AI thực chất chỉ là một công cụ tìm kiếm cực kỳ thông minh”*.

AI có thể trả lời những câu hỏi tâm linh lớn nhất?

Vậy liệu những “công cụ tìm kiếm cực kỳ thông minh” này có thể trả lời những câu hỏi sâu xa mà con người đã trăn trở từ buổi đầu lịch sử?

Đó chính là câu hỏi mà nhà văn Iain Thomas khám phá trong cuốn sách mới của ông: *What Makes Us Human: An Artificial Intelligence Answers Life's Biggest Questions* (tạm dịch: Điều gì làm nên con người: Khi trí tuệ nhân tạo trả lời những câu hỏi lớn nhất của đời sống).

Iain Thomas cho biết cuốn sách của ông, *What Makes Us Human: An Artificial Intelligence Answers Life's Biggest Questions*, được khởi nguồn từ mong muốn khám phá đời sống tâm linh thông qua công nghệ.

Ông chia sẻ: *“Cuốn sách ra đời từ khát vọng khám phá tâm linh bằng công nghệ. Tôi bắt đầu hành trình đi tìm câu trả lời và tìm kiếm sự kết nối”*.

Thomas cùng đồng tác giả Jasmine Wang đã đưa nhiều văn bản tâm linh vào GPT-3, mô hình trí tuệ nhân tạo tiền thân của ChatGPT, vốn đang thu hút nhiều sự chú ý trên toàn thế giới.

Ông kể: “Tôi nhận ra rằng mình có thể đưa các văn bản tâm linh khác nhau vào GPT-3 rồi đặt câu hỏi. Khi tôi hỏi: ‘Làm thế nào để giải thích cái chết cho con trẻ?’ thì AI đã đưa ra một câu trả lời vô cùng sâu sắc và đầy xúc động”.

Khi AI đọc kinh điển tâm linh

Hình minh họa được tạo bởi AI

Từ trải nghiệm đó, Thomas và Wang bắt đầu một loạt thử nghiệm. Họ đưa vào GPT-3 nhiều tác phẩm tâm linh kinh điển như:

- + The Bible
- + Dao De Jing
- + Thơ của Rumi.

Sau đó họ đặt ra những câu hỏi căn bản của đời sống như:

- + Làm thế nào để mang lại sự hài hòa cho cuộc sống?
- + Làm thế nào để chọn điều đáng tập trung?
- + Mục đích thực sự của đời người là gì?

Chỉ trong vài giây, GPT-3 có thể tạo ra những đoạn văn dài. Thomas sau đó biên tập chúng thành những bài thơ.

Dưới đây là một đoạn AI viết để trả lời câu hỏi: “Phản ứng đúng đắn trước khổ đau là gì?”

*Nếu đời sống này là tất cả những gì tồn tại,
thì cách đáp lại khổ đau là ôm lấy nó
và để nó chuyển hóa ta.*

*Nếu còn có điều gì vượt ra ngoài đời sống này,
thì cách đáp lại khổ đau
là bước tiếp trên hành trình của mình.*

Đau khổ không chỉ là hình phạt.

Nỗi đau là cơ hội cho sự trưởng thành tâm linh.

*Chúng ta chịu khổ
vì những điều tốt đẹp có thể nảy sinh từ khổ đau.*

Theo Thomas, trong quá trình thử nghiệm, GPT-3 liên tục quay trở lại ba chủ đề chính:

- 1) Tình thương: cảm nhận rằng tình thương là cốt lõi của mọi thứ.
- 2) Sự tỉnh thức trong hiện tại: quay về với khoảnh khắc đang diễn ra.
- 3) Tính liên kết của vạn vật: con người kết nối với vũ trụ và với nhau.

Ông nhận xét rằng chính chủ đề thứ ba, tính liên kết của mọi tồn tại là một nền tảng quan trọng trong tư tưởng Phật giáo.

AI có ý thức không?

Dù những câu trả lời của AI đôi khi có vẻ rất sâu sắc, Thomas không tin rằng GPT-3 có ý thức theo nghĩa mà con người thường hiểu.

Ông giải thích: *“Ý thức mà chúng ta đang tương tác khi làm việc với GPT-3 thực ra chính là chúng ta”.*

Theo ông, trí tuệ nhân tạo tạo ra một phương tiện để con người đối thoại với kho tri thức chung của nhân loại.

“Khi nói chuyện với GPT-3, bạn thực chất đang nói chuyện với tổng thể tri thức, suy nghĩ và cảm xúc đã được ghi lại của nhân loại. Chúng ta đang nói chuyện với chính mình nhưng theo một cách rất sâu sắc”.

AI trong thực hành thiền định

Hiện nay đã xuất hiện nhiều ứng dụng AI hỗ trợ việc thiền tập. Ví dụ: Sati-AI - trợ lý thiền chánh niệm đa ngôn ngữ. Hey Buddha - ứng dụng cung cấp hướng dẫn tâm linh dựa trên kinh điển Phật giáo.

Tuy nhiên, câu hỏi lớn hơn được đặt ra là: liệu mối tương tác giữa Phật giáo và AI có thể đi xa hơn nữa hay không?

- + Liệu AI có thể giúp con người hiểu rõ hơn về bản chất của ý thức?
- + Liệu công nghệ có thể giúp chúng ta hiểu sâu hơn về tâm thức và thực tại?
- + Và liệu sự kết hợp giữa Phật giáo và khoa học có thể mở ra cách tiếp cận mới đối với con đường tâm linh?

Giao điểm giữa Phật giáo và khoa học

Một nhóm nghiên cứu mang tên Center for the Study of Apparent Selves (tạm dịch: Trung tâm Nghiên cứu về Bản ngã Hiện nhiên) tin rằng những câu hỏi này có thể được khám phá.

Trung tâm quy tụ các chuyên gia từ nhiều lĩnh vực:

- + Trí tuệ nhân tạo
- + Phật học
- + Vật lý
- + Khoa học nhận thức
- + Y học
- + Sinh học
- + Công nghệ.

Giám đốc chiến lược của nhóm là Bill Duane, từng làm việc tại Google. Mục tiêu của trung tâm là nghiên cứu “giá trị cộng hưởng giữa Phật giáo và trí tuệ nhân tạo”.

Câu hỏi cốt lõi mà họ đặt ra là: *“Những công cụ này có thể giúp chúng ta hiểu gì về chính mình?”*

Khi AI viết lời nguyện Bồ tát

Trong một hội nghị tại Nepal, nơi các nhà khoa học và Phật tử cùng gặp gỡ, một nhà nghiên cứu đã yêu cầu GPT-3 viết *“Bốn lời nguyện Bồ-tát dưới góc nhìn của một kỹ sư sinh học”*.

AI đã trả lời:

Với tư cách là một kỹ sư sinh học, tôi nguyện hiến dâng đời mình cho lợi ích của tất cả chúng sinh.

Tôi sẽ nỗ lực sử dụng tri thức và kỹ năng của mình để tạo ra những công nghệ mới phục vụ nhân loại.

Tôi sẽ luôn ý thức về những nguy cơ mà công việc của mình có thể gây ra và cố gắng tránh tạo ra khổ đau hay tổn hại.

Tôi sẽ không ngừng học hỏi để hiểu sâu hơn về sinh học và công nghệ, nhằm phụng sự con người tốt hơn.

Tôi nguyện sống theo đạo đức, nuôi dưỡng trí tuệ, lòng từ bi và sự khiêm nhường.

Mong rằng công việc của tôi sẽ mang lại chữa lành và niềm vui cho mọi người.

Bill Duane nhớ lại: *“Khi đọc những dòng đó, tôi thực sự xúc động. Một thiết bị không có ý thức vẫn có thể kết nối hàng nghìn năm tri thức nhân loại và diễn đạt theo cách thật đẹp và giàu ý nghĩa”*.

Công nghệ: chia rẽ hay kết nối?

Trong khi nhiều người lo ngại về tác động của trí tuệ nhân tạo đối với tương lai nhân loại, Duane lại nhìn AI như một công cụ giúp mở rộng trí tuệ con người.

Ông đặt câu hỏi: “Công nghệ có thể giúp chúng ta khám phá những phương tiện thiện xảo (skillful means) đến mức nào?”

Theo ông, AI cũng là lời mời để con người nghiên cứu sâu hơn về khái niệm “cái tôi”.

Duane cho rằng chúng ta nên giữ thái độ cởi mở và tò mò: “Hãy tự hỏi: ở điểm nào tôi giống một AI, và ở điểm nào thì không?”

Ông cũng nhấn mạnh rằng điều quan trọng nhất là tiếp cận công nghệ bằng lòng từ bi.

“Công nghệ có thể khiến chúng ta xa cách nhau hoặc kết nối chúng ta lại. Lựa chọn nằm trong tay con người”.

Tác giả: **Ross Nervig**

Nguồn: Lion's Roar

AI có thể là phương tiện, nhưng không phải giác ngộ

Trí tuệ nhân tạo có thể tổng hợp khối lượng tri thức khổng lồ của nhân loại và đưa ra những câu trả lời khiến con người kinh ngạc. Tuy nhiên, từ góc nhìn Phật giáo, trí tuệ thực sự không chỉ là sự tích lũy thông tin.

Trí tuệ trong Phật giáo gắn liền với trải nghiệm trực tiếp của tâm, với sự chuyển hóa nội tâm thông qua thực hành.

AI có thể mô phỏng ngôn ngữ của trí tuệ, nhưng không thể tự mình chứng nghiệm giác ngộ.

Dù vậy, công nghệ vẫn có thể trở thành một phương tiện thiện xảo của thời đại, giúp con người tiếp cận giáo pháp, đặt câu hỏi và suy ngẫm sâu hơn về bản thân.

Có lẽ giá trị lớn nhất của AI không nằm ở việc trả lời thay chúng ta, mà ở chỗ buộc chúng ta phải đặt lại câu hỏi: điều gì thực sự làm nên con người?